

Kooptering eller mothegemonisk mobilisering? Om samspelet mellan den globala rättviserörelsen och den institutionaliserade folkbildningen

HENRIK NORDVALL

Institutionen för beteendevetenskap och lärande, Linköpings universitet

Sammanfattning: *I artikeln analyseras samspelet mellan den globala rättviserörelsen och det svenska folkbildningsväsendet. Etnografiska fältstudier, dokumentanalyser och enkätmaterial utgör den empiriska grunden för en fallstudie av interaktionen mellan ABF och denna nya globala rörelse, med tonvikt på framväxten av lokala sociala forum. Begreppen mothegemonisk mobilisering och kooptering används för att analysera och diskutera samspelets påverkan på den globala rättviserörelsens förmåga att utmana den dominerande samhällsordningen. Resultatet visar att samspelet präglas av en påtaglig organisatorisk integrering, förenande politiska teman samt överlappning i form av deltagare som bevistar både äldre folkbildningsaktiviteter som studiecirklar och de nya sociala forumen. Detta understryker behovet av att problematisera föreställningar om konfliktförhållanden mellan »nya» och »gamla» rörelser, liksom denna statiska uppdelning i sig. I analysen framhålls att samverkan mellan ABF och den globala rättviserörelsen, inte främst bör reduceras till en fråga om statlig kooptering av radikala krafter i civilsamhället. Snarare aktualiserar studien behovet av att se konfliktlinjer som skär tvärs igenom staten och civilsamhället.*

Denna artikel handlar om samspelet mellan den nya »rörelsen för global rättvisa»¹ (Thörn 2002 s 23) och det svenska folkbildningsväsendet². Det finns två särskilda skäl till att jag fokuserar på just relationen mellan denna rörelse och folkbildning som företeelse (jfr Gustavsson 1995 s 60) och institutionellt system. För det första kan man se hur folkbildande praktiker (jfr Sundgren 2000 s 10) utgör ett tydligt inslag i den globala rättviserörelsen, som de senaste åren alltmer karaktäriserats av breda och välbesökta idépolitiska sammankomster, snarare än av protester och demonstrationer (Glasius & Timms 2006). World Social Forum (WSF), en gigantisk mötesplats för det myller av organisationer och aktivister som utgör rörelsen, har blivit en central inspirationskälla allt sedan det arrangerades för första gången i Brasilien 2001. Med WSF som modell – med sina hundratals seminarier,

föreläsningar, workshops, politiska möten och kulturaktiviteter – har motsvarande sociala forum arrangerats världen över.

Denna pedagogiska utformning av forumet som en rörelsepräglad arena för lärande, har av svenska observatörer och aktivister beskrivits som just folkbildning i debatt och rapporter (Nordvall 2002 s 22 f). Förutom att formen beskrivits som folkbildning, så har – för det andra – även en tydlig institutionell koppling mellan de sociala forumen och statsbidragsfinansierade studieförbund och folkhögskolor uppstått. Arbetarnas bildningsförbund (ABF), liksom flera folkhögskolor, har varit medarrangör när de sociala forumen etablerats i Sverige.

Artikeln tar utgångspunkt i den lokala etableringen av sociala forum i Sverige. I fokus är relationen mellan å ena sidan denna aktivitet knuten till en nyare global rörelse och å andra sidan ABF – en institutionaliserad folkbildningsorganisation sprungen ur den äldre arbetarrörelsen.³ Utifrån empiriska analyser av relationen diskuteras konsekvenserna av det samspel som kan skönjas. I analysen berörs främst hur en ny rörelseaktivitets förmåga att verka utmanande mot den dominerande samhällsordningen (jfr Arvidson 1985, 1996) påverkas av samspelet med folkbildningens etablerade institutioner.

I folkbildningsforskning har just statsintegreringen och institutionaliseringen av rörelseanknuten folkbildning berörts av flera forskare. Lars Arvidson (1985, 1996) hävdar att de äldre folkrörelsernas bildningsarbete, exempelvis i studieförbund, under 1900-talets senare hälft omvandlats från att vara ett redskap för rörelsers kamp för samhällsförändring, till att bli ett verktyg för välfärdsstaten – eller en flexibel utbildningsresurs på en marknad. Odd Nordhaug (2004) har i motsvarande termer beskrivit hur det sociala engagemanget inom folkbildningen, som började på gräsrotsnivå, institutionaliserats.

I och med att studieförbund och folkhögskolor sedan 1991 agerar »i myndighets ställe» vid statsbidragsfördelning via Folkbildningsrådet har folkbildningen, enligt Lena Lindgren (1999), i betydande utsträckning närmat sig en sammansmältning med staten. Med en sådan omvandling följer också, menar Arvidson (1996), en förändring från ett bildningsarbete som artikulerar samhällsmotsättning, till ett bildningsarbete som snarare försöker överbrygga och neutralisera motsättningar. Som en möjlig kontrast till denna utveckling hos de äldre folkrörelserna, och som ett intressant forskningsområde, pekar Arvidson (1996 s 42) på nyare sociala rörelser som sammanhang för samhällsförändrande bildningsarbete.

Det finns, både inom akademiska och allmänpolitiska diskussioner, en utbredd föreställning om en motsatsrelation mellan äldre rörelser som institutionaliserats och nyare rörelser som antas vara mer inriktade på samhällsförändring (Arvidson & Stenøien 1997, Finger 1989, Micheletti 1994, SOU 2000:1). I anslutning till mitt empiriska arbete och tolkningen av etableringen av den globala rättviserörelsens sociala forum i Sverige har jag funnit anledning att ifrågasätta denna polariserade bild av relationen mellan äldre och nyare typer av rörelser liksom därtill knutna organisatoriska företeelser.

I artikeln argumenterar jag för att gränsdragningen inte är entydig. Frågan om hur radikala politiska grupper och sociala rörelsers förmåga att utmana

rådande hegemoni (Gramsci 1967, Mayo 1999) i samhället påverkas av samspelet med etablerade och statsintegrerade organisationer utreds. Därmed är min avsikt att bidra med kunskap om ett fenomen som i den befintliga litteraturen oftast berörs utifrån ett historiskt perspektiv (Arvidson 1985) eller utifrån »icke-empiriska» perspektiv som är mer renodlat teoretiska eller visionära (Allman & Willis 1995, de Sousa Santos 2004, Holst 2002, Mathiesen 1989, Mayo 1997, 1999). När teoretiska resonemang förs på en generell nivå finns en risk att förhållanden tas för givna på ett sätt som skyler en komplexitet som är relevant att ta fasta på för att vi ska förstå samspelet mellan olika aktörer.

I ljuset av två teoretiska tolkningar diskuteras interaktionen (jfr Boström 2000) mellan den globala rättviserörelsen och folkbildningsväsendet i samband med framväxten av de sociala forumen. I den ena tolkningen betonas hur samspelet producerar en allians som stärker motståndet mot den rådande maktordningen; dess mothegemoniska förmåga (Mayo 1999). I den andra alternativa tolkningen ses samverkan som en form av införlivande i en dominerande ordning, en indefiniering (Mathiesen 1989 s 99 ff) eller kooptering (Mayo 1999 s 119, Sunesson 1989), som neutraliserar den utmanande rörelsen. Dessa tolkningar diskuteras och problematiseras i förhållande till det empiriska materialet.

I denna problematisering berörs inte bara relationen mellan nya och gamla rörelser, utan också polariseringen mellan kooptering som neutraliserande process och mothegemonisk mobilisering. I och med folkbildningsorganisationernas integration i staten, berörs därmed också relationen mellan staten och det civila samhället⁴. Avslutningsvis förs en kritisk diskussion om problemet med statiska gränsdragningar och uppdelningar (nya-gamla rörelser, mothegemonisk mobilisering-kooptering, stat-civilsamhälle). Föreställda och förenklade dualismer av detta slag, som ofta bygger på resonemang och antaganden som framförs utan starka empiriska belägg, riskerar att skyla aspekter som det finns skäl att beakta både av vetenskapliga och politiska skäl (jfr Ahrne & Papakostas 2002, Dahlstedt 2000b, Ehrenberg 1996, Scott 1990, Spencer 1995, Thörn 2002).

I det redovisade empiriska fallet representeras den globala rättviserörelsen (en ny rörelse) av företeelsen sociala forum som är en mobiliseringsform knuten till denna rörelse. Arbetarnas bildningsförbund, det största studieförbundet, används som huvudsakligt exempel på folkbildningsväsendet och på en organisation sprungen ur en äldre rörelse; arbetarrörelsen. Även vissa folkhögskolor berörs som exempel på den institutionaliserade folkbildningens delaktighet i samspelet.

Jag fokuserar på ett antal aspekter av samspelet: (i) samspelets administrativa och materiella uttryck; (ii) forumarrangörernas strategiska förhållningssätt till ABF; (iii) forumdeltagarnas deltagande i samt förtroenden för folkbildningsväsendet; samt (iv) ABF:s idépolitiska förhållningssätt till den globala rättviserörelsen. På basis av mina fältstudier har jag uppfattat att dessa varit av särskild betydelse för de sociala forumens framväxt. Givetvis finns fler tänkbara aspekter att belysa, så som betydelsen av informella nätverk liksom kollektiva och individuella identitets- och lärprocesser (jfr Melucci 1992,

Eyerman & Jamison 1991), vilket får ses som frågor att undersöka i vidare forskning.

STUDIENS EMPIRISKA UNDERLAG

I min analys kombineras kvalitativa data från deltagande observationer och dokumentanalyser med kvantitativa data från en enkätstudie (Wennerhag, Holm, Lindgren, Nordvall & Sörbom 2006). Förhållandet mellan den globala rättviserörelsens sociala forum och folkbildningsväsendet berörs med fokus på det organisatoriska arbete som etablerat fenomenet i Sverige. När jag belyser förhållningssätt gentemot ABF, som arrangerar med anknytning till mindre etablerade organisationer inom den globala rättviserörelsen uppvisar, används kvalitativa data från organiseringen av sociala forum i Sverige. Speciellt gäller detta Stockholms sociala forum vars framväxt jag har följt genom intensiva etnografiska fältstudier (se Hammersley & Atkinson 2003) från januari 2003 till augusti 2004. Det empiriska materialet från fältstudierna har även använts som underlag för mina tolkningar av det sociala forumets ekonomiska och organisatoriska kopplingar.

Jag har under mitt fältarbete varit helt öppen med min avsikt att använda mina observationer för forskningsändamål och min närvaro har godkänts av deltagarna vid de möten jag bevisat. Vid ett femtiotal styrelsemöten, arbetsgruppsmöten och andra aktiviteter av förberedande och utvärderande karaktär har jag fört fältanteckningar och gjort bandinspelningar. Inspelningarna har huvudsakligen använts som minnesstöd när jag tolkat fältanteckningar och har enbart delvis transkriberats. Intervjuer med centrala aktörer har genomförts; dels informellt i direkt anslutning till fältarbete, dels ett tiotal avtalade semistrukturerade intervjuer. Därtill har jag tagit del av arbetsdokument; e-postkorrespondens i den så kallade e-group, som utgjorde arrangörernas kommunikationsarena mellan mötena; det sociala forumets hemsida; tryckta program och affischer.

För att åskådliggöra det förhållningssätt till den institutionaliserade folkbildningen som kan skönjas bland deltagarna vid de sociala forumen används resultat från en enkätstudie av deltagare vid tre lokala sociala fora i Sverige (N = 1 066), i Lund, Stockholm och Göteborg, vars huvudresultat publicerats i boken *Aktivister. Sociala forum, globala sociala rörelser och demokratins förnyelse* (Wennerhag m fl 2006).⁵ Min avsikt är att i större utsträckning än vad fallet är i den rapporten fokusera deltagarnas erfarenheter ifrån, samt förtroende för, den institutionaliserade folkbildningen. Metodöverväganden beträffande enkätstudien, vars databas jag haft tillgång till, redovisas i Wennerhag m fl (2006 s 219 ff).

För att belysa interaktionen utifrån ABF:s förhållningssätt till den globala rättviserörelsen, analyseras det idéprogram (ABF 2006a) och den årsredovisning (ABF 2006b) som antogs av ABF Förbundets årsstämma 2006 samt texter publicerade på ABF:s hemsida samma år.

MOTHEGEMONISK MOBILISERING OCH KOOPTERING

Den globala rättviserörelsen, liksom de sociala forumen, positionerar sig mot en global politisk tendens av ökad tilltro till marknadskrafternas förmåga att reglera samhällsliga funktioner. Rörelsen vänder sig mot en typ av globalisering som de upplever lett till en världsordning där kapitalintressen givits allt större företräde på bekostnad av sociala, demokratiska och ekologiska hänsyn (se t ex Sen, Anand, Escobar & Waterman 2004). Denna globala ideologiska och maktpolitiska förskjutning har av flera forskare kommit att benämnas som »den nyliberala globaliseringen» (Ryner 2002, Salt 2000). Kristina Boréus (1994) har beskrivit utvecklingen som en internationell politisk högergång, som i Sverige ackompanjerats och accentuerats av det svenska näringslivet som fört ett framgångsrikt strategiskt opinionsbildande arbete sedan slutet av 1960-talet.

Antonio Gramscis (1967) teori om hegemoni har använts för att beskriva denna nyliberala globalisering (Mayo 1999, Ryner 2002). Nyliberalismen har, sett ur ett sådant perspektiv, upphöjts till ett dominerande tänkande, ett (hegemoniskt) samtycke, som kommit att omfatta inte bara den traditionella politiska högern (konservativa och liberaler), utan även arbetarrörelsen och den politiska vänstern. Såväl borgerliga som socialdemokratiska regeringar har under 1980- och 90-talet, menar flera forskare, kommit att bedriva en politik som varit i linje med nyliberala idéer om marknadsstyrning av offentlig verksamhet, privatiseringar och en mer »flexibel» arbetsmarknad (Fairclough 2000, Ryner 2002).

Utifrån ett sådant perspektiv på makt, ideologi och globalisering kan man se den globala rättviserörelsen och de sociala forumen som exempel på ett ifrågasättande av samförståndet om den ekonomiska globaliseringens utformning och konsekvenser. De sociala forumen blir en del av en större motrörelse i samhället, vilka framförallt vänder sig mot en okontrollerad ekonomisk globalisering. Den globala rättviserörelsen kan beskrivas som en del av en kamp mot en hegemonisk ordning, där forumen används som en politisk metod och där folkbildning är en viktig del (Abrahamsson 2003, Nordvall 2002, Wennerhag m fl 2006).

För rörelser som vill utmana den bestående ordningen blir det, ur ett gramscianskt perspektiv⁶, nödvändigt att ge sig in i ett ställningskrig (Gramsci 1967) som infattar kamp både om statsmakten och om inflytande i civilsamhället. I detta ställningskrig utmanas makten över tanken, bland annat genom etablerandet och spridandet av alternativa verklighetsuppfattningar och egen kunskap. Med andra ord, en mothegemonisk mobilisering (jfr Mayo 1999) utmanar hegemonin. För att ett sådant mothegemoniskt arbete ska nå framgång krävs, menar Gramsci (1967), att rörelser som eftersträvar samhällsömvandling skapar nödvändiga allianser. De mothegemoniska krafterna antas vara tvungna att formera sig i ett »historiskt block» och bilda en front för att kunna utmana hegemonin och skapa ett eget (mot-)hegemoniskt projekt (Mayo 1999).

Ur detta perspektiv ses emellertid inte samhällsförändrande rörelser skapande av allianser i sig som ett uttryck för ett stärkt mothegemoniskt projekt.

Inordnas utmanande grupper i den sfär av grupper, eller det historiska block, som konstituerar hegemonin antas detta vara ett uttryck för den bestående maktordningens förmåga att införliva och neutralisera motstånd. I dylika sammanhang talas ibland om *kooptering* (Dahlstedt 2000a, Engberg 1986, Meeuwisse & Sunesson 1998, Sunesson 1989), eller *indefiniering* (Mathiesen 1989), vilket innebär att den politiska makten inbjuder motståndsgrepp till visst inflytande, men samtidigt tenderar att skapa beroendeförhållanden som verkar konfliktreducerande.

Man kan alltså spåra en tanke om balansgång i smidandet av allianser för rörelser med mothegegoniska strävanden, inom det perspektiv som presenteras ovan. Dels ses en bredd i alliansen som nödvändig, dels anses en konstruerad gemenskap mellan utmanande och redan etablerade och starka grupper föranleda en situation där undertryckta grupper blir föremål för kooptering. Ledare och företrädare för utmanande och underordnade grupper antas i samband med kooptering absorberas in i den rådande ordningen, vilket cementerar och utvidgar maktordningen. Men samtidigt framhävs ofta att mothegegoniska strävanden, likväl som hegemonins reproduktion, sällan eller aldrig är entydiga processer (Hall 1988).

I historiska studier har det gjorts gällande att ett till en början mothegegoniskt projekt kan ändra karaktär över tid. När Arvidson (1985) utifrån ett perspektiv influerat av Gramsci beskriver hur studieverksamheten inom arbetarrörelsen och frikyrkorörelsen utvecklats under perioden 1910–80 argumenterar han för att dessa omvandlats från att ha varit samhällsomvandlande till sin karaktär till att bli mer införlivade i en dominerande ordning. De två folkrörelsernas folkbildningsverksamhet var, menar Arvidson, i sin tidiga fas starkt integrerade i rörelserna och hade tydliga och specifika mål, vilka senare har mattats av och blivit mer allmänna. Studiernas innehåll har i båda rörelserna kommit att vinklas mer mot fritid och rekreation. I takt med välfärdsstatens och den korporativa statens framväxt blev också folkbildningen i större utsträckning ett utbildnings- och socialpolitiskt instrument, menar Arvidson. En anpassning av folkbildningsverksamheten i studieförbunden har, menar Arvidson (1996 s 40), i stor utsträckning skett efter statliga bi dragssystem och marknadskrafter.

Med utgångspunkt i denna bakgrund kan man fråga sig hur den globala rättviserörelsen förhåller sig till den institutionaliserade folkbildningen. Bör relationen karakteriseras som koalitionsbyggande för en mothegegonisk mobilisering eller som ett uttryck för neutraliserande kooptering? Eller präglas relationen snarare av ett konfliktförhållande? Arvidson (1996) skisserar ju en relation karakteriserad av konflikt, eller påfallande distans, mellan en folkbildning som omvandlats från kulturförändrare till att ingå i en dominerande ordning, och en nyare rörelse som kan förmodas ha en utmanande, samhällsförändrande vision.

FRÅN PORTO ALEGRE TILL ABF-HUSET PÅ SVEAVÄGEN

WSF (World Social Forum) har sedan det arrangerades första gången 2001⁷ i den sydbrasilianska staden Porto Alegre vuxit, både i omfattning (som arran-

gemang) och i utbredning – som en global process. Första året deltog 4 702 registrerade besökare från 113 länder och 500 organisationer. När forumet arrangerades för fjärde gången i januari 2005 lockades 155 000 registrerade besökare från 135 länder och 6872 organisationer till Porto Alegre (Glasius & Timms 2006 s 202). För att förstärka karaktären av global process har WSF förflyttats vissa år; 2004 stod Mumbai i Indien värd och 2007 genomfördes det i Kenyas huvudstad Nairobi.

Det påtagligaste uttrycket för att forumet blivit en global process är emellertid just de hundratals lokala, nationella, kontinentala och tematiska sociala forum som har etablerats med en spridning i så gott som alla världsdelar. I Sverige har lokala sociala forum funnits sedan 2002 då de första arrangerades i Norrköping respektive Lund. Sociala forum har därefter arrangerats i Uppsala, Umeå, Stockholm, Göteborg och Linköping.

När sociala forumfenomenet etablerades i Sverige uppstod en direkt kontakt med det statligt finansierade administrativa systemet för folkbildning. Arbetarnas bildningsförbund blev tidigt en samarbetspartner. Detta var fallet redan vid de första svenska sociala forumen som organiserades 2002 i Norrköping och i Lund, där man av program och affischer kan notera att ABF var en av medarrangörerna. Stora delar av verksamheten på forumen kan, enligt ABF-anställda jag talat med, administreras som statsbidragsberättigade kulturprogram. Verksamheten vid de svenska forumen har vanligen, liksom vid internationella motsvarigheter (jfr Glasius & Timms 2006 s 212 ff), bestått av workshops och seminarier som reser frågor om globalisering, radikala strategier och visioner, feminism, mediefrågor och internationell solidaritet. Genom egna observationer (i Stockholm) och vid intervjuer med arrangörer (i Uppsala) har jag dessutom noterat att delar av planeringsarbetet bedrivits i studiecirkelform som administrerats av ABF.

Även folkhögskolor har funnits med vid de sociala forumens framväxt i Sverige, genom att upplåta rum och arrangera programpunkter på forumen. Under planeringsarbetet inför Stockholms sociala forum observerade jag även genomförandet av en kursdag, i regi av Färnebo folkhögskola, vars syfte var att utbilda arrangörer i deltagande mötesformer. Drivande i anordnandet av denna kurs, och i planeringsarbetet, var bland annat lärare vid folkhögskolor. Åtminstone två folkhögskolelärare som deltog i planeringsarbetet med Stockholms sociala forum kunde delvis utföra detta inom ramen för sina tjänster. På så vis bidrog statsbidragsfinansierade personella resurser till forumets genomförande.

Det mest påfallande uttrycket för den organisatoriska kopplingen mellan Stockholms sociala forum och den statsbidragsbaserade folkbildningen var emellertid den rumsliga lokaliseringen av arrangemanget. Stockholms sociala forum, som arrangerades under fyra dagar i maj 2004 med över 200 programpunkter, var utspridd till två huvudsakliga platser: ABF-huset på Sveavägen och Skeppsholmens folkhögskola. Dessa lokaler upplåts, utan krav på ekonomisk motprestation, till den för arrangemanget bildade paraplyorganisationen Föreningen Stockholms Sociala Forum. Upplåtelsen av ABF-huset bör ses i ljuset av att ABF Stockholm också var en av de initiativtagande organisationerna till forumet och medlem i paraplyorganisationen tillsammans

med bland andra Attac, Alternativ Stad, den feministiska tankesmedjan Lacrimosa, LO-distriktet i Stockholm, Solidaritetsnätverket⁸, Globalisering underifrån och Föreningen Offensiv Folkbildning (OF). OF, som är en förening där både folkhögskolor och enskilda ingår, blev i sin tur länken till Skeppsholmens folkhögskola.

Inte bara själva arrangemanget var lokaliserat till den institutionaliserade folkbildningens lokaler. Även huvuddelen av det övergripande planeringsarbetet förlades till ABF Stockholms lokaler, som därmed blev en fast mötespunkt till vilken personer och organisationer som var intresserade av planeringsarbetet inbjöds. Detta dels via brevvetskick till föreningar, dels via Stockholms Sociala Forums hemsida där följande information fanns att läsa:

[V]arannan torsdag, jämna veckor kl 17–18.00 på ABF huset, [hålls] öppna planeringsmöten med samtliga planeringsgrupper och alla som är intresserade. /.../ Styrelsen håller möte på ABF-huset på torsdagar ojämna veckor kl. 17.00. (Föreningen Stockholms Sociala Forum 2004)

Förutom det rumsliga stödet var även en anställd studiesekreterare med regelbundenhet inblandad i planeringsarbetet. Det huvudsakliga arbetet sköttes dock på ideell basis av andra. ABF ansvarade också för ett antal enskilda programpunkter på det sociala forumet, inklusive finansiering av medverkanden.

Min tolkning utifrån analyserad empiri är att arrangörernas respons på ABF:s stöd genomgående var uppskattande. När besked gavs från nämnda studiesekreterare om möjligheter till nyttjande av lokaler, liksom om övrigt stöd, bemöttes detta i form av glada tillrop eller konstaterande av typen »jättebra». Detta var särskilt tydligt i det initiala skedet då finansieringen för arrangemanget var oklar, och ABF bland annat åtog sig att ekonomiskt garantera möjligheten att bjuda in några utländska gäster. Det finansiella stödet, som riktades till det sociala forumet som helhet, bildade sedan startpunkt för ett omfattande inbjudningsarbete. I ett mejl (2004.02.25) till den e-group som utgjorde forum för den huvudsakliga mellanmöteskommunikationen mellan arrangörerna, skrivet av en Attac-aktivist med koordinerande ansvar, framgår hur erbjudandet om stöd från ABF (»ABF-påsen») beaktades:

Har gått igenom inbjudningslistan och räknat litet på flygpriser [...] Om man tänker sig 3.000 kronor i snitt för boende/uppehälle så får jag det till att samtliga som tackat ja i dagsläget [namn på fem inbjudna gäster från bl a Indien, Sydafrika och Kanada] ryms inom de 60.000 kronorna [uppskattad siffra av mejlförfattaren] i ABF-påsen. Dessutom finns möjlighet att söka delfinansiering från andra håll.⁹

Inbjudandet av internationella gäster fick i sin tur en betydande inverkan både på det sociala forumets innehåll och på marknadsföring, då dessa lyftes fram i program och på affischer. Genom interaktion mellan ABF och ekonomiskt svagare aktivistiska globaliseringsgrupper bland arrangörerna, så som Globalisering underifrån och Attac, grundlades konturerna för det sociala forumet.

ABF var med all tydlighet en integrerad del av det sociala forumets framväxt i Stockholm. Det lokala sociala forumet kom i sin tur således till en betydande del att indirekt integreras i den statsbidragsberättigade folkbildningen.

KOALITIONSSTRATEGI OCH EKONOMI

Det är uppenbart att behovet av resurser, lokaler och pengar, var en drivkraft bakom arrangörernas samverkan med ABF. Innebar detta att ABF bland mindre bemedlade organisationer uppfattades som en »mjölkossa», som ger resurser som aktivisterna sedan förvaltar helt enligt eget huvud? Mina fältstudier antyder att det vore en alltför reduktionistisk förklaring till den beskriva relationen. Förutom den ekonomiska dimensionen i samverkan, har en ideologisk och strategisk dimension explicitgjorts i interaktionen. Att ABF deltog som en medarrangör var inte resultatet av en bidragsrelaterad teknikalitet. Snarare var detta i konsekvens med det sociala forumets uttalade ideologiska hållning.

I den plattform som ligger till grund för det världssociala forumet, som med smärre revideringar kom att antas som plattform också för det lokala forumet, fastslås bland annat att forumet består av »grupper och rörelser i det civila samhället som motsätter sig nyliberalismen» (se Ergon 2003 s 239). Av detta skäl avskrevs exempelvis möjligheten att söka samarbete med Stockholms Stad då det ansågs viktigt att markera att detta var något som gjordes av och genom det civila samhället, vilket ABF utan ifrågasättande ansågs tillhöra. Dessutom var det klart att ABF:s koppling till fackföreningsrörelsen, samt den idépolitiska verksamhet som bedrivits genom organisationen, uppfattades vara i linje med forumets ideologiska ställningstagande mot nyliberalismen. I planeringsarbetet blev exempelvis Socialistiskt Forum, en bred vänsterpolitisk mötesplats för idédebatt med ett hundratal deltagande organisationer som arrangerats årligen sedan 2002 av ABF Stockholm och LO, tidigt en referenspunkt i planeringsarbetet.

ABF kom under arbetet att nyttjas som en länk till grupper som av de initiala deltagarna i planeringen av forumet sågs som politiskt intressanta att involvera. Det mest påfallande exemplet var LO, vars medlemmar tidigt kom att ses som viktiga att nå. Vikten av att involvera LO betonades vid flera av de inledande mötena, då denna organisation ännu inte anslutit sig till arbetet med det sociala forumet. Vid observerade planeringsmöten och i intervjuer har ett flertal aktivister, med erfarenhet från miljörörelsen och arbete med internationell solidaritet och global rättvisa, uttalat att det »brukar vara svårt att få med LO» vid samarrangemang.

Studiesekreteraren från ABF fick vid flera möten jag observerat rollen av förmedlande länk till LO, och i viss mån även rollen som rådgivare i frågor om vilka personer i organisationen som skulle kontaktas, samt hur LO:s initialt avvaktande reaktioner på inbjudan skulle tolkas. Det är rimligen i ljuset av detta som LO-distriktets formella anslutning till arbetet med det sociala forumet, fem månader efter det första inledande planeringsmötet, bör ses. LO blev aktiv medarrangör med representation i paraplyorganisationens styrelse och deltagande i programarbetet.

Närheten till arbetarrörelsen, där ABF kan ses som en kontaktskapande länk vidare till fackföreningsrörelsen, tillerkändes alltså ett betydande strategiskt och ideologiskt värde av de övriga arrangörerna. Arrangörernas relation till ABF präglas av vad man kan kalla ett koalitionsstrategiskt förhållningssätt. Relationen kan alltså inte reduceras till en fråga om materiellt utbyte. Följande excerpt ur mina fältanteckningar (2003.05.15) från ett av de tidiga planeringsmötena, då LO ännu inte anslutit sig till gruppen, är därvidlag illustrativt för det förhållningssätt som kunde skönjas (namnen är fingerade).

Agneta (Ordfront): Ja, om dom [LO] är med så lär det väl inte vara med så många aktivister. Men dom kan ju bidra med annat – ekonomi.

Lars (Attac): Men om huvudsaken med att få med LO är att få loss pengar kan vi lika gärna skita i det. Det är ju för att nå ut till fackförbund och fackliga.

Att få bidrag till ekonomin är av värde för arrangörerna, vilket Agneta påpekar. Men andra ideologiska och strategiska värden av samverkan med arbetarrörelsen framställs som viktigare.

FORUMBESÖKARNAS FOLKBILDNINGSDELTAGANDE OCH FÖRTROENDE

Hur förhåller det sig då med besökarna, de som deltar i det sociala forumet när det väl arrangeras? Utifrån den enkätstudie som har gjorts av Wennerhag m fl (2006) vid sociala forum i Lund, Stockholm och Göteborg går det att se vissa mönster i deltagarnas förhållningssätt till den statsbidragsberättigade folkbildningen. Ett sätt att se denna relation är att se i vilken utsträckning deltagarna deltar i den form av verksamheter, studiecirklar och folkhögskolekurser, som bedrivs av folkbildningsinstitutioner. Söker sig de aktiva i den globala rättviserörelsen till dessa konventionella former av folkbildningen eller vänder de dessa ryggen?

Av enkätsvaren uppger 77 procent av forumdeltagarna att de deltagit i en studiecirkel, vilket är i nivå med den genomsnittliga andelen bland befolkningen i sin helhet. Men hela 41 procent uppger att de deltagit i en cirkel det senaste året, vilket är att jämföra med motsvarande siffra för befolkningen i sin helhet som är 26 procent (Folkbildningsrådet 2006 s 12).

Deltagarna vid de sociala forumen är alltså i stor utsträckning deltagare i studiecirklar. Detsamma gäller folkhögskolestudier. Hela 33 procent uppger att de någon gång deltagit i en folkhögskolekurs. Motsvarande siffra för befolkningen i sin helhet är 12 procent (Jonsson & Gähler 1995 s 15).

På basis av enkätundersökningen går det inte att se om deltagandet i studiecirklar och folkhögskolekurser föregår deltagandet i den globala rättviserörelsen eller omvänt, men man kan konstatera att formerna av deltagandet inte är varandra uteslutande. Tvärtom råder det sannolikt hög grad av överlappning mellan de båda typerna av aktivitet.

I Wennerhags m fl (2006) studie har forumdeltagarna även tillfrågats om deras förtroende för olika aktörer och institutioner. En fråga gällde bildningsförbund och tankesmedjor på »vänsterkanten» (t ex LO-idébatt och ABF). Frågan som formulerats med syftet att ringa in eventuella skillnader i förtro-

ende för olika delar av arbetarrörelsens organisationer (en annan fråga gällde till exempel enkom förtroende för LO) kan emellertid också användas som en indikator på förtroende för folkbildningsinstitutioner och studieförbund. Forumdeltagarna uttrycker ett förhållandevis stort förtroende för bildningsförbund. Deltagarna har generellt ett påtagligt större förtroende för bildningsförbund och tankesmedjor på »vänsterkanten» (67 procent har »ganska stort» alternativt »stort förtroende») än för till exempel media (där motsvarande siffra är 12), rättsväsendet (30), LO (34) eller politiska partier (33).

Innebörden av begreppet förtroende (trust) och vad dylika undersökningar mäter har debatterats flitigt (se t ex Misztal 1996). Men om jag här håller mig till den allmänna definition som opinionsforskarna Sören Holmberg och Lenart Weibull (2002 s 35 f) gör, bör förtroende ses som både »en mekanism för att reducera social komplexitet i det vardagliga livet» och »en relationsgemenskap mellan människa och institution». Förtroende är med andra ord något människor känner sinsemellan, men det finns också med som en aspekt av vårt förhållningssätt till politiska institutioner överlag.

När Holmberg och Weibull ser förtroende som en »relationsgemenskap» ses förtroende som ett kitt som håller samman ett samhälle. Förtroende ses som en förutsättning för samhörighet, och den enskildes samhörighet med specifika institutioner mäts genom förtroendefrågor. Bristande förtroende för viktiga samhällsinstitutioner blir i ett sådant sammanhang uttryck för sprickbildningar i gemenskapen mellan institution och individ. Utifrån Holmberg och Weibulls (2002) perspektiv kan man alltså hävda att det råder en förhållandevis stark relationsgemenskap mellan de aktiva i den globala rättviserörelsen och den drygt 90-åriga folkbildningsinstitutionen ABF. Denna relationsgemenskap är alltså starkare än mellan forumdeltagarna och exempelvis de politiska partierna, men svagare än mellan deltagarna och »sociala rörelser och föreningar» (som 85 procent anger att de har ganska stort eller stort förtroende för).

I Wennerhag m fl (2006) studeras deltagarnas förtroende för olika typer av samhällsaktörer och institutioner med hjälp av faktorsanalys (se Tabell 1). Utfallet visar hur aktörer och institutioner kan delas in i tre grupper (illustreras med de mörkafälten) som var och en uppvisar samband (en laddning över 0,5) med var sin bakomliggande faktor. Wennerhag m fl (2006) tolkar de tre faktorerna som mer generella indelningar som deltagarna i den globala rättviserörelsen gör. Den första faktorn (Spalt 1) står, enligt Wennerhag m fl, för vad aktivisterna uppfattar som »etablissemang i allmänhet». Vidare görs tolkningen att den tredje faktorn (Spalt 3) sammanför aktörer som av deltagarna ses som utpräglade rörelseaktörer.

Tabell 1. Faktoranalys av förtroende för institutioner och politiska aktörer (faktorladdningar). (Wennerhag m fl 2006 s 168)

<i>Institutioner och politiska aktörer</i>	1	2	3
Rättsväsendet	,80	,20	-,03
Polisen	,78	,19	-,09
EU	,71	,10	-,17
Riksdagen	,70	,48	-,08
Regeringen	,67	,50	-,20
Media	,63	,11	,08
FN	,62	,31	,16
Kyrkor	,56	-,08	,35
LO	,22	,83	,07
Fackföreningar i allmänhet	,04	,80	,27
Politiska partier	,40	,63	,08
Sociala rörelser och föreningar	,04	,14	,77
Attac	,08	,10	,77
SAC	-,20	,06	,60
<i>Bildningsförbund och tankesmedjor på vänsterkanten (ex vis LO idédebatt och ABF)**</i>	,10	,49	,47
Lokala institutioner	,43	,48	,07
Förklarad varians	27%	18%	13%

* Lösning utifrån egenvärde större än 1 i variomaxrotering (se Wennerhag m fl 2006 s 168, s 180)

** Min kursivering.

Den andra faktorn (Spalt 2) bedöms fånga de civilsamhälleliga aktörer vilka ses som ett mellanting mellan rörelse och etablissemang. Utifrån denna analys görs vidare en bedömning, som är intressant att notera när det gäller relation mellan den institutionaliserade folkbildningen, och den globala rättviserörelsens aktiva deltagare: »Den ambivalenta laddningen för bildningsförbund och tankesmedjor (exemplifierade med LO idédebatt och ABF) beror troligen på att dessa ses som en länk mellan de två civilsamhälleliga dimensionerna» (Wennerhag m fl 2006 s 169). Faktorladdningarna för bildningsförbund är i det närmaste 0,5 i relation till både Faktor 3 (utpräglad rörelse) och Faktor 2 (mellan rörelse och etablissemang), vilket framgår av de fetmarkerade kursiveringarna i Tabell 1 ovan.

Denna på statistisk analys baserade tolkning av synen på ABF hos deltagarna på de sociala forumen, stämmer på flera punkter överens med min, utifrån etnografiska fältstudier gjorda, tolkning av forumarrangörernas förhållningssätt. I båda fallen bedöms ABF fungera som en länk mellan till exem-

pel Attac och LO. Sammantaget borde det rimligen tala för att de aktivister som deltar i, och de som arrangerar, de sociala forumen i Sverige ser ABF som något annat än en representant för en dominerande ordning, eller som en del av ett etablissemang man misstror.

Man gör skillnad mellan ABF och de politiska partierna, men också mellan ABF och LO, där ABF upplevs som mer närstående de sociala rörelser och föreningar man hyser starkast förtroende för. Det är alltså inte enbart tillförseln av ekonomiska och materiella resurserna som bör beaktas när man vill förstå ABF:s delaktighet i de sociala forumens framväxt. Dessa resurser är onekligen av betydelse för de mindre bemedlade organisationer (t ex Attac), men utvecklingen ska också ses i ljuset av en upplevelse av förtroende och politisk gemenskap i relationen till ABF.

ABF:S INKORPORERING AV DEN GLOBALA RÄTTVISERÖRELSENS POLITISKA TEMAN

Vilken typ av gemenskap uttrycker då den 90-åriga folkbildningsinstitutionen med den globala rättviserörelsen? ABF är en organisation bestående av flera aktörer, vilket gör det svårt att uttala sig om alla dess delar. Men det är påfallande att den globala rättviserörelsen har influerat denna folkbildningsinstitution, åtminstone när det gäller den centrala nivåns ideologiska retorik. Ett talande exempel är ABF:s nya idéprogram, antaget i maj 2006, som bär titeln »Gör en annan värld möjlig», vilket alluderar på den globala rättviserörelsens huvudparoll »En annan värld är möjlig». I detta dokument är relationen mycket explicit. Där betonas att ABF »måste lära mer om och medverka i det nya motstånd som växer fram i den internationella solidaritets- och rättviserörelsen» (ABF 2006a s 22). Dessutom fastslås att:

ABF ska vara en del av den globala rättviserörelsen. I samverkan med nya och etablerade rörelser, inom och utom nationens gränser, vill vi länka samman den lokala och globala rättvise- och demokratikampen. (ABF 2006a s 22)

Även på ABF-förbundets hemsida framträder liknande budskap. I följande exempel, som på hemsidan presenteras i nyhetsform som en illustration till de olika verksamheter ABF ägnar sig åt runt om i landet, berörs det lokala sociala forumet i Lund:

Sociala Forum med siktet inställt på en ny världsordning finns numera världen över. Den 3–5 februari är det tredje gången som Lund fylls av workshops, seminarier, föredrag och kultur. *Självklart är ABF med.* (ABF 2006c; min kursivering)

Det sociala forumet beskrivs inte som något apart inslag i verksamheten, utan som ett sammanhang där ABF »självklart» deltar. I en nyhet publicerad på ABF:s hemsida i september 2006, presenteras dessutom hur studiecirklar arrangeras runt om i landet på temat WSF och global rättvisa:

ABF arrangerar en gruppresa till World Social Forum i Kenya. Delta-gande i forumet kommer att varvas med besök hos olika organisatio-

ner och projekt.

/.../

Resan är knuten till förberedande studiecirklar som arrangeras av ABF-avdelningar på flera orter i landet. Deltagarna lär sig tillsammans mer om de frågor som ofta diskuteras på WSF såsom globalisering och global rättvisa samt tittar närmare på situationen i Afrika kopplat till den globala utvecklingen. (ABF 2006d)

Det är inte bara på hemsidan verksamhet med anknytning till WSF lyfts fram. I ABF:s verksamhetsberättelse för 2005 ägnas två sidor åt att återge en resa till Porto Alegre som medarbetare genomfört under året. Det världssociala forumet beskrivs i reportageform och illustreras med bilder. Även här är det tydligt att ABF presenterar sig som en del av den rörelse som manifesteras på det sociala forumet:

Tillsammans med över 100 000 personer från hela världen deltog ABF i den enorma demonstration för rättvisa, solidaritet, jämlikhet och fred som inledde forumet. (ABF 2006b s 27)

Exemplen visar på hur den globala rättviserörelsens huvudfrågor, dess symboliska mötesplatser och språkbruk, inkorporeras i ABF:s självpresentation och verksamhet. ABF har alltså påverkats av samt införlivat den globala rättviserörelsens politiska teman på ett sätt som markerar en ideologisk samhörighet med denna nya rörelse (jfr Thörn 2002 s 158 ff).

INTERAKTION MELLAN NYTT OCH GAMMALT

Resultatet av denna studie visar att de sociala forumen i Sverige framstår som i hög grad integrerade i folkbildningsväsendet, både organisatoriskt och ekonomiskt liksom även retoriskt. Det tycks inte råda något påtagligt konflikt- eller motsatsförhållande. Folkbildningsinstitutioner är centrala ekonomiska aktörer i de sociala forumens framväxt och det existerar ett stort förtroende för ABF bland deltagarna i den globala rättviserörelsen. Dessutom framgår att det finns ideologiska och strategiska skäl till varför exempelvis Attac söker sig till ABF, som får fungera som länk mellan olika rörelseorganisationer. Det är också tydligt att många av dem som deltar på de sociala forumen har gått på folkhögskola och deltagit i studiecirklar. Det existerar dessutom en hög grad av receptivitet beträffande den globala rättviserörelsens teman som i påtaglig utsträckning har införlivats i den institutionaliserade folkbildningen som ABF representerar.

Givet den bild av konflikt och olikhet mellan nya och gamla rörelser som ofta framförs av både forskare och debattörer framstår möjligen interaktionen som oväntad. Utgångspunkten att nya och gamla rörelser, liksom aktiviteter och organisationer kopplade till dessa, skulle skilja sig starkt åt är emellertid problematisk. Det görs ofta en alltför starkt förenklad polarisering, menar Håkan Thörn (2002 s 159 f), mellan »nya» rörelser och »gamla» rörelser inom sociologisk forskning med inriktning på nya sociala rörelser. Detta har påpekats av ett flertal forskare (Scott 1990, Spencer 1995) att det finns stora likheter mellan så kallade »nya» och »gamla» rörelser när det

gäller organisering, lärandemiljöer och identitetsprocesser och att det är tveksamt om det är sociologiskt adekvat att göra en distinktion dem emellan.

När det gäller ABF och den globala rättviserörelsens sociala forum existerar beröringspunkter både i arbetsmetoder och i politisk orientering. Arbete med seminarier och föreläsningar, samt betoningen av konflikten mellan arbete och kapital, är centralt för båda parter. Man kan dessutom notera att när det globala sociala forum-fenomenet etablerats i Sverige har detta benämnts och begripliggjorts, både av inblandade aktörer och av observatörer, som just *folkbildning* (Nordvall 2002). Ett släktskap har därmed konstruerats mellan en inhemsk historisk tradition av folkbildning (i form av studiecirkelar, folkhögskolor och föreläsningar) och en global företeelse som kan spåras till Latinamerika och Porto Alegre där den först startade.

Föreställningen att det finns ett motsatsförhållande mellan institutionalisering som process och nya samhällsförändrande rörelser kan möjligtvis också det ses som ett uttryck för en alltför förenklad polarisering mellan »nya» och »gamla» rörelser. Att motstånd mot institutionalisering skulle vara ett starkt drag hos nyare rörelser kan ifrågasättas empiriskt. Ahrne och Papakostas (2002) menar att det som verkar skilja nya rörelser från gamla rörelser är inte det att de senare institutionaliserats till skillnad från de förra, utan snarare att de nya institutionaliseras i snabbare takt. »Rörelsernas karisma», skriver Ahrne och Papakostas (2002 s 161), »rutiniserar fortare och överlag får nya sociala rörelser fasta strukturer i en snabbare takt.» Detta är exempelvis fallet för miljörörelsen och dess teman, vars vandring från initial mobilisering till kanslier, parti, miljölagstiftning och myndigheter skett betydligt snabbare än arbetarrörelsens successiva institutionalisering sedan sin initiala mobilisering under det tidiga 1800-talet.

Det finns, som jag ser det, anledning att problematisera den bild Arvidson (1996) målar upp. Det vill säga påståendet om att exempelvis arbetarrörelsens folkbildningsarbete i och med dess institutionalisering förlorar den kulturförnyande och samhällsförändrande prägel som den hade under sin tidigare historia, och att samhällsförändrande folkbildning idag snarare bör sökas i nyare rörelser. Det är, menar jag, rimligare att hävda att samhällsförändrande bildningsarbete snarare sker i en interaktionsprocess mellan gamla och nya organisationer, än att de senare ersätter de förra (jfr Ahrne & Papakostas 2002 s 139).

Även om ABF i sitt idéprogram och i delar av sin verksamhet sällar sig till den globala rättviserörelsen, så är det viktigt att betona att arbetarrörelsen inte är en homogen rörelse. Adrienne Sörbom (2005) har exempelvis visat att synen på globalisering bland företrädare på lokal nivå inom arbetarrörelsen i stor utsträckning överstämmer med den nyliberala idén om globalisering som en ofrånkomlig ekonomisk process, som tvingar arbetare i olika länder att konkurrera med varandra. Detta snarare än att se globaliseringen som något som ökar behovet av globala rörelser och internationell solidaritet. Magnus Ryner (2002) beskriver hur den socialdemokratiska ledningen under 1990-talet präglats av ett motsvarande tänkande och handlande.

AVSLUTANDE DISKUSSION

Mothegemonisk mobilisering eller kooptering?

Bör då interaktionen tolkas som en starkt mothegemonisk mobilisering eller en neutraliserande koopteringsprocess? Å ena sidan ges den globala rättviserörelsen genom sin interaktion med det folkbildningsväsende ABF representerar både ekonomiskt och politiskt stöd, vilket rimligen ökar dess genomslag och inflytande som ett projekt som avser att utmana vad som upplevs vara en nyliberal hegemoni. Tar man, å andra sidan, utgångspunkt i studieförbundens fundamentala beroende av statliga folkbildningsanslag, och ser ABF och folkbildningsväsendet som en (indirekt) del av statsförvaltningen (jfr Lindgren 1999), kan införlivandet tolkas som ett uttryck för kooptering.

I studier av kooptering som fenomen betonas att förvaltningen genom att inkorporera utomstående rörelser hoppas att »en aura av respektabilitet» ska överföras från de koopterade delarna till förvaltningsorganisationen (Sunesson 1989 s 407). Införlivandet kan ur detta perspektiv ses som ett resultat av att den förlängda statsförvaltningen (ABF) för sitt fortbestående är beroende av en aura av radikalitet, eftersom detta (ideologisk profilering) utgör ett av statsmakten formulerat existensvillkor för organisationen.

Därmed bör inkorporerandet av den globala rättviserörelsens politiska teman samt stödet till, och deltagandet i, denna rörelses aktiviteter kunna tolkas som en koopteringsprocess i vilken legitimitet för folkbildningsväsendet produceras. Denna typ av kooptering har i andra sammanhang setts som uttryck för att rörelser och organisationer förlorat sin identitet och att radikallare grupper marginaliserats. Det har även inträffat att rörelseorganisationer omvandlats till professionella aktörer som arbetar på uppdrag av statsmakten, vilket varit fallet inom miljörörelsen, liksom för ideella organisationer som arbetar med sociala frågor (Boström 2000, Meeuwisse & Sunesson 1998). Folkbildning med inriktning mot global rättvisa utgör, enligt 2006 års folkbildningsproposition (Prop 2005/06:192, s 43 ff), ett verksamhetsområde, som motiverar statens bidrag till studieförbund och folkhögskolor. Utifrån detta är en utveckling mot kooptering hos den globala rättviserörelsen, motsvarande den för sociala organisationer och delar av miljörörelsen, inte osannolik.

Det finns, skriver Jan Engberg, en underliggande konspiratorisk betydelse i begreppet kooptering, vilket:

antyder en asymmetri mellan parter som gör att motstående intressen uppträder i en gemenskap trots att en part uppenbarligen vinner på andras bekostnad. (Engberg 1986 s 155)

Dylika former av subtil konfliktreducering från den politiska maktens sida är givetvis angelägna att problematisera vid studier av politisk mobilisering, folkbildning och samhällsförändring. I det avseendet är kooptering ett generativt begrepp. Samtidigt är det viktigt att inte begränsa analysen till denna aspekt.

Konfliktlinje tvärsigenom stat och civilsamhälle

I fallet med den globala rättviserörelsen bör den kanske framförallt ses i ljuset av samtidens globala kapitalism, där marknadskrafter och multinationella företag agerar utan att varken nationalstater eller icke-statliga organisationer och sociala rörelser lyckats mobilisera någon självklar motvikt. Därmed blir rimligen andra konfliktdimensioner mer centrala än den mellan stat och civilt samhälle.

Vi kan istället föreställa oss en konfliktlinje som skär genom det civila samhället och genom staten, vilket genererar oväntade koalitioner. Pierre Bourdieu (1999) har påtalat att i kampen mot nyliberalismen går konfliktlinjen inte nödvändigtvis mellan exempelvis regeringskansliet och de sociala rörelserna, den går snarare mellan finansdepartementet och socialdepartementet (eller för den delen utbildningsdepartementet), som på var sitt håll litar sig med krafter i näringslivet respektive det civila samhället. Det finns exempel på att andra nyare rörelser skapat motsvarande »tvärgående» konfliktlinjer. Magnus Boström (2000) visar exempelvis hur delar av statsförvaltningen (Miljödepartementet) samverkar med och söker stöd hos miljörörelsen i sina förhandlingar med andra delar av statsförvaltningen.

I och med att folkbildningsväsendet, representerat av ABF, finns med som aktör redan i initialskedet av etableringen av de sociala forumen bör relationen inte ses som ett successivt införlivande av en ny rörelse i en etablerad ordning, vilket är fallet när man talar om kooptering. Den institutionaliserade folkbildningen utgör snarare en av de krafter som bidrar till att den globala rättviserörelsens sociala forum tar form redan från början i Sverige.

Det finns skäl att problematisera populära föreställningar om relationen mellan stat och civilt samhälle som en relation mellan en monolitisk enhet som bevakar den bestående ordningen och en frizon där radikala aktörer kan verka för samhällsförändring. Denna föreställning, vilken kan skönjas även i den tidigare citerade plattformen för WSF, implicerar en skarp gräns mellan å ena sidan en moraliskt god sfär (jfr Stubbergaard 1998) och å andra sidan en statsmakt som ständigt hotar att intervensera i och begränsa individers och frivilliga sammanslutningars aktiviteter.

Både föreställningen om civilsamhället som en frizon bortom maktutövning och själva tanken om en tydligt urskiljbar gräns kan ifrågasättas (jfr Dahlstedt 2000b). John Ehrenberg (1999 s 249) betonar exempelvis att även det civila samhället präglas av tvång, uteslutning och ojämlikhet, och att denna sfär kan användas för att tjäna alla slags intressen. Detta i likhet med statligt integrerade verksamheter som också kan liera sig med olika intressen, vilket berörts ovan. Gränsen mellan dessa sfärer är inte heller självklar. Det är folkbildningsväsendet i sig ett exempel på, vars högsta instans, Folkbildningsrådet, är en ideell förening med myndighetsansvar (Lindgren 1999). Men även om gränsen mellan stat och civilsamhälle är svår att dra empiriskt, är det tydligt att distinktionen är betydelsefull för det identitetsskapande som omgärdar också svenska sociala forum. Både i dokument och i interaktionen mellan arrangörer betonas tillhörigheten med »det civila samhället».

Bortom etablerade dualismer

När komplexiteten i relationen mellan stat och civilsamhälle betonas, samt när fokus istället riktas mot hur olika aktörer inom och utom statsförvaltning ingår i vad som i gramscianska termer skulle kunna beskrivas som ett ställningskrig, blir också en dikotomisering av relationen mellan kooptering och mothegemonisk mobilisering nödvändig att problematisera. Synen på makt och motstånd blir annars avhängig en renhetstanke som kan ifrågasättas både på empiriska (t ex genom påvisandet av gränsöverskridande koalitioner) och på teoretiska grunder. Även om olika uttolkningar av Gramsci kan anas hos vissa av uttolkarna av den globala rättviserörelsen (jfr de Sousa Santos 2004), när dessa betonar vikten av att de sociala forumens ställning i ett civilsamhälle bortom staten, kanske samma teoretiker kan influera till analyser som går bortom denna tudelning.

I de omfattande och delvis fragmentariska fängelseanteckningarna av Antonio Gramsci återfinns följande resonemang som vänder sig mot en statisk uppdelning mellan stat och civilt samhälle:

The approach of the free trade movement is based on a theoretical error whose practical origin is not hard to identify: namely the distinction between political society and civil society, which is made into and presented as an organic one, whereas in fact it is merely methodological. Thus it is asserted that economic activity belongs to civil society, and that the state must not intervene to regulate it. But since in actual reality civil society and state are one and the same, it must be made clear that laissez-faire too is a form of state ›regulation‹, introduced and maintained by legislative and coercive means. It is a deliberate policy, conscious of its own ends, and not the spontaneous, automatic expression of economic facts. (Gramsci 1988 s 210)

Tudelningen mellan civilt samhälle och stat bör ses som ett metodologiskt snarare än som ett empiriskt faktum, menar Gramsci i detta resonemang¹⁰; samtidigt som uppdelningen kan ses som politiskt och ideologisk skapad i enlighet med olika intressen och krafter. Att ett statsbidragsfinansierat system kommit att införliva en rörelseaktivitet, bör inte reduceras till en fråga om kooptering eller förfuskning av ett »rent» motstånd. Om staten upphör att understödja ett system som indirekt finansierar rörelseaktiviteter, innebär det inte att rörelser frigörs från statlig styrning. Avsaknad av formella statliga regleringssystem och finansieringsformer, vad Gramsci kallar laissez-faire, kan också det ses som strategi för styrning av politiska organisationer och sociala rörelsers utveckling. En konsekvens av en sådan politik skulle till exempel kunna bli att ideella organisationer orienterar sig mer mot näringslivet (jfr Wijkström & Einarsson 2006). Vilket i sin tur kan innebära att verksamheten anpassas utifrån företagssponsorer, högre avgifter och mer kommersiella hänsyn.¹¹

Slutsatsen i denna artikel är att den globala rättviserörelsens sociala forum införlivats i det statsbidragsfinansierade folkbildningsväsendet, liksom att delar av detta folkbildningsväsende låtit sig införlivas i denna rörelse. Huruvida den globala rättviserörelsen i Sverige fått ett större mothegemoniskt

genomslag på en samhällelig nivå genom detta samspel med den institutionaliserade folkbildningen, eller om rörelsen istället neutraliserats genom kooptering, är det för tidigt att uttala sig om. Det är en uppgift för framtida forskning att tolka och visa på om och hur den omfattande interaktionen med den statsbidragsberättigade folkbildningen, som påvisats i denna artikel, inverkar på den globala rättviserörelsens mobilisering på sikt.

NOTER

1. I Sverige är rörelsen för global rättvisa, eller den globala rättviserörelsen, kanske främst förknippad med organisationen Attac samt med demonstrationerna och poliskonfrontationerna i Göteborg juni 2001.
2. Med folkbildningsväsende avser jag de statsbidragsberättigade folkbildningsinstitutionerna studieförbund och folkhögskolor. Se t ex SOU 2004:30 för en belysning av dessa institutioners verksamhet.
3. När jag använder begreppet rörelse i denna text föreställer jag mig en innebörd så som Håkan Thörn (2002 s 156 ff) beskriver den: »en social rörelse [kan] förstås som en form av kollektivt handlande som verkar för genomgripande samhällsförändringar. En social rörelse konstitueras av olika typer av kunskap, information och symboler, resursmobilisering, formerandet av organisationer, nätverk, kampanjer, demonstrationer och aktioner av olika slag.»
4. Det civila samhället är ett omstritt begrepp som syftar till att beskriva en sfär av samhället som är autonomt eller relativt autonomt i förhållande till staten; huvudsakligen avses ideella föreningar, stiftelser och nätverk (även om vissa definitioner också inkluderar företag och familjerelationer). Se t ex Stubbegaard (1998), Sundgren (2000 s 75 ff).
5. Dessa tre lokala forum arrangerades i maj 2004 och besöktes totalt av uppskattningsvis omkring 9000 personer och involverade minst 184 olika föreningar/organisationer (Wennerhag m fl 2006 s 33, s 73).
6. Det existerar en rad olika tolkningar av Gramscis teori om hegemoni och samhällsombildning (se t ex Stigendal 1989). Uttolkning i detta stycke är inspirerad av bland annat Mayo (1999) som diskuterar Gramsci i relation till emancipatoriskt inriktad vuxenutbildning. Även Arvidson (1985 & 1991) använder hegemonibegreppet för att tolka folkrörelsernas bildningsarbete som ett sätt att sprida rörelsens kultur i syfte att utmana en dominerande samhällsordning. Andra uttolkare av Antonio Gramscis perspektiv på vuxenutbildning, ifrågasätter denna typ av kultur- eller överbyggnadsorienterade tolkningar av Gramsci, exempelvis John Holst (2002) som istället betonar de materialistiska inslagen i Gramscis analys samt hans, enligt Holst, leninistiskt präglade uppfattning om partiets ledande roll i kampen om hegemonin.
7. Pådrivande aktörer vid etablerandet av WSF (vars namn syftar till att markera rollen som motpol till den ekonomiska och politiska elitens årliga World Economic Forum i Davos) var bland annat Attac, Brasiliens fackliga centralorganisation (CUT) och de jordlösa lantarbetarnas organisation (MST) (se Ergon 2003 s 43 ff).
8. Ett nätverk bestående av bland annat Afrikagrupperna, Utbildning för biståndsverksamhet (UBV) och Svalorna.
9. I ett senare skede av planingsarbetet beviljades finansiering från Ungdomsstyrelsen till det sociala forumet, vilket kom att innebära att ABF bedömde att deras stöd för inbjudan av gäster inte var nödvändigt i slutändan (och således inte utbetalades i den omfattning som nämns i mejlet). Men ändå inverkade ABF:s erbjudande om finansiering av gäster till att kontakter initierades, vilket knappast varit fallet i mot-svarande utsträckning utan sådana ekonomiska garantier.

10. Märk väl att Antonio Gramscis definition av begreppet civilt samhälle inte är entydig. I Gramscis skrifter går det att spåra (minst) tre tolkningar av begreppet civilt samhälle och dess relation till staten och betydelsen av hegemoni som maktform (Stigendal 1989).
11. I samband med WSF i Nairobi (där det ekonomiska stödet från myndigheter var betydligt mindre än till WSF i det arbetarpartistyrda Brasilien) restes exempelvis kritiska röster både mot avgifter – som upplevdes höga och utestängande av fattiga – och mot företags-sponsorer, så som mobiltelefonföretaget Celtel, vars försäljning och marknadsföring på plats beskrevs som uttryck för en tilltagande kommersialiseringsring av forumet (se t ex Ngwane 2007).

LITTERATUR

- ABF, 2006a: Gör en annan värld möjligt. Idéprogram. Arbetarnas bildningsförbund. Antaget av Förbundsstämman 26 april 2006.
- ABF, 2006b: Verksamhetsberättelse 2005. Stockholm: Arbetarnas bildningsförbund, Förbundsexpeditionen.
- ABF, 2006c: <http://www.abf.se> (2006.02.03)
- ABF, 2006d: <http://www.abf.se> (2006.09.07)
- Abrahamsson, H. 2003: *Det gyllene tillfället*. Stockholm: Leopard förlag.
- Ahrne, G. & Papakostas, A. 2002: *Organisationer, samhälle och globalisering*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Allman, P. & Willis, J. 1995: Gramsci's challenge to the politics of the left in our times. *International Journal of Lifelong Education*, 14(2) 120–143.
- Arvidson, L. 1985: *Folkbildning i rörelse. Pedagogisk syn i folkbildning inom svensk arbetarrörelse och frikyrkorörelse under 1900-talet – en jämförelse*. Malmö: Liber.
- Arvidson, L. 1996: *Cirklar i rörelse*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för pedagogik och psykologi, Mimer.
- Arvidson, L. & Stenøien, J. 1997: Knowledge and democracy. I P. Remes, S. Tøsse, P. Falkenkrona & B. Bergstedt (red): *Social change and adult education*. Jyväskylä, University of Jyväskylä, Institute of Educational Research.
- Boström, M. 2000: *Om relationen mellan stat och civilsamhälle. Miljöorganisationers interaktion med statliga och politiska organisationer*. (SCORE Rapportserie 2000:10) Stockholm: Stockholms universitet, Stockholms centrum för forskning om offentlig sektor (SCORE).
- Bourdieu, P. 1999: *Moteld: texter mot nyliberalismens utbredning*. Eslöv: Symposium.
- Dahlstedt, M. 2000a: *Mångkulturell demokrati genom civilt samhälle? En problematisering*. Umeå: Partnerskap för multietnisk integration.
- Dahlstedt, M. 2000b: Demokrati genom civilt samhälle? Reflektioner kring Demokratiutredningens sanningspolitik. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 103(4), 289–309.
- de Sousa Santos, B. 2004: The WSF: Toward a Counter-Hegemonic Globalisation. Part I. I J. Sen, A. Anand, A. Escobar & P. Waterman (red): *World Social Forum: challenging empires*. New Delhi: Viveka.
- Ehrenberg, J. 1999: *Civil society: The critical history of an idea*. New York: New York UP.
- Engberg, J. 1986: *Folkrörelserna i välfärdssamhället*. Umeå: Umeå universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Ergon, J. (red) 2003: *Rörelsernas tid: från proteststorm till globalt alternativ*. Stockholm: Atlas.
- Eyerman R. & Jamison, A. 1991. *Social movements: A cognitive approach*. Pennsylvania.: Pennsylvania State University Press.
- Fairclough, N. 2000: *New labour, new language?* New York: Routledge.

- Finger, M. 1989: New social movements and their implication for adult education. *Adult Education Quarterly*, 40(1), 15–22.
- Folkbildningsrådet, 2006: *Budgetunderlag 2007–2009*. Hässleholm: Norra Skåne Offset.
- Föreningen Stockholms Sociala Forum, 2004: <http://www.socialaforum.se> (2004.03.15)
- Glasius, M. & Timms, J. 2006: The Role of social forums in global civil society: Radical beacon or strategic infrastructure? I M. Glasius, M. Kaldor & H. Anheier (red): *Global civil society 2005–6*. London: Sage.
- Gramsci, A. 1967: *En kollektiv intellektuell*. Staffanstorp: Cavefors.
- Gramsci, A. 1988: *A Gramsci reader. Selected writings 1916–1935*. London: Lawrence and Wishart.
- Gustavsson, B. 1995: Att tänka om folkbildningsidén. I B. Bergstedt & S. Larsson (red): *Om folkbildningens innebörder*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för pedagogik och psykologi, Mimer.
- Hall, S. 1988: The toad in the garden: Thatcherism among the theorists'. I C. Nelson & L. Grossberg (red): *Marxism and the Interpretation of culture*. London: Macmillan.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. 2003: *Ethnography: Principles in practice*. London: Routledge.
- Holmberg, S. & Weibull, L. 2002: Institutionsförtroende. I S. Holmberg & L. Weibull (red): *Det våras för politiken. SOM-undersökningen 2001*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holst, J.D. 2002. *Social movements, civil society and radical adult education. Critical studies in education and culture series*. Westport, Connecticut: Bergin & Garvey.
- Jonsson, J. O. & Gähler, M. 1995: *Folkbildning och vuxenstudier. Rekrytering, omfattning, erfarenheter*. (SOU 1995:141) Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Lindgren, L. 1999: Det idealiserade föreningslivet. I E. Amnå (red): *Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym VIII*. (SOU 1999:84) Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Mathiesen, T. 1989: *Den dolda disciplineringen: Makt och motmakt*. Göteborg: Korpen.
- Mayo, M. 1997: *Imagining tomorrow. Adult education for transformation*. Leicester: NIACE.
- Mayo, P. 1999: *Gramsci, Freire and adult education: Possibilities for transformative action*. London: Zed Books.
- Meeuwisse, A. & Sunesson, S. 1998: Frivilliga organisationer, socialt arbete och expertis. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 5(2/3), 173–193.
- Melucci, A. 1991: *Nomader i nuet: Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Göteborg: Daidalos.
- Micheletti, M. 1994: *Det civila samhället och staten: medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*. Stockholm: Fritzes.
- Misztal, B.A. 1996: *Trust in modern societies, the search for the bases of social order*. Oxford: Polity Press.
- Ngwane, T. 2007: *WSF: What happened in Nairobi*. 29.01. 2007. Indy media <http://de.indymedia.org/2007/01/167151.shtml>. (2007.04.12)
- Nordhaug, O. 2004. Institutionalization of social commitment. I J.M. Stenoien, A-M. Laginder, T. Morkved, K. Rubenson & S. Tosse (red): *Utfordringer for voksnes laering. Et nordisk perspektiv: Festskrift til Lars Arvidson*. Trondheim: VOX, Forskningsavdelningen.
- Nordvall, H. 2002: Folkbildning som mothegemonisk praktik. *Utbildning & Demokrati*, 11(2), 15–32.

- Prop 2005/06:192. *Lära, växa, förändra. Regeringens folkbildningsproposition*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Ryner, M. 2002. *Capitalist restructuring, globalization, and the third way: Lessons from the Swedish model*. London: Routledge.
- Salt, B. 2000: Factors enabling and constraining worker education programs' responses to neo-liberal globalisation. *Studies in Continuing Education*, 22(1), 115–144.
- Sörbom, A. 2005: Global solidaritet – är det möjligt? *Tidsignal*, 3(3), 70–87.
- Scott, A. 1990: *Ideology and the new social movements*. London: Unwin Hyman.
- Sen, J., Anand, A., Escobar, A. & Waterman, P. 2004: *World social forum: challenging empires*. New Delhi: Viveka.
- SOU 2000:1. *En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet: Demokratiutredningens betänkande*. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- SOU 2004:30. *Folkbildning i brytningstid – en utvärdering av studieförbund och folkhögskolor*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Spencer, B. 1995: Old and new social movements as learning sites: Greening labour unions and unionising the greens. *Adult Education Quarterly*, 46(1), 31–42.
- Stigendal, M. 1989: Hegemoni – sfärernas och gränsernas överskridande. *Zenit – Nordisk Socialistisk Tidskrift*, (109/110), 4–29.
- Stubbegaard, Y. 1998: Civilt samhälle och demokrati. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 101(1), 3–14.
- Sundgren, G. 2000: *Demokrati och bildning. Essäer om svensk folkbildnings innebörder och särart*. Borgholm: Bildningsförlaget.
- Sunesson, S. 1989: Kooptation eller motoffentlighet. Strategier för de förtrycktas organisationer. *Socialmedicinsk Tidskrift*, 68(8), 406–411.
- Thörn, H. 2002: *Globaliseringens dimensioner. Nationalstat, välfärdssamhälle, demokrati och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas.
- Wennerhag, M., Holm, H., Lindgren, J., Nordvall, H. & Sörbom, A. 2006: *Aktivisterna. Sociala forum, globala sociala rörelser och demokratins förnyelse*. Stockholm: Atlas.
- Wijkström, F. & Einarsson, T. 2006: *Från nationalstat till näringsliv? Det civila samhällets organisationsliv i förändring*. Stockholm: Handelshögskolan i Stockholm, Ekonomiska forskningsinstitutet.